

Skolearkiv og slektsforskning

Mandag 29.4.2019

FYLKESARKIVET
IKA Opplandene

Klosterskoler/Latinskoler

- Trivium og quadrivium (de frie kunster)
- *Trivium*: grammatikk (Latinsk) retorikk (talekunst), dialektikk (samtalekunst) – forløper for humanistiske fag
- *Quadrivium*: aritmetikk, geometri, astronomi, musikk – forløper for realfag
- Latinskolen: satte standarden for hva en «skikkelig skole» skulle være

Opplæring i håndverk

- Håndverkslaugene drev organisert undervisning
- Sikre en så høy faglig standard som mulig (kvalitetsforskjell mellom laug og amatør)
- Lærlingene og svennene fulgte mesteren i alle gjøremål (og bodde sammen med mesterens familie)
  - Harde krav og lange dager: skulle beherske faget til det fulle
  - En svenn kunne «vandre på faget», lære under flere mestre. Slå seg ned, jobbe i ett år under en mester – deretter ta mesterprøven.

Allmueskoler

- 1739: Forordning om skolene på Landet i Norge
- Fagkrets: kristendomskunnskap og lesning, eventuelt skriving og regning.
- Lærer: kunne lære barn å lese, være stø i katekisma og selv føre et ulastelig liv. En fordel om han kunne skrive og regne.
- Skolestart: fra ca. 7 års alder
- Skoletid: ca. 3 måneder hvert år fram til konfirmasjonsalder.

Allmueskoler forts.

- Bygdefolket måtte selv dekke utgiftene – sterk motbør!
- Hver menighet måtte finne gode ordninger ut fra lokale forhold, presten fikk stort ansvar. Og med det store forskjeller rundt om.
- Erik Pontoppidan *Sannhed til Gudfryktighed*. Lesebok fra 1737 – slutten av 1800-tallet.

Allmueskole forts.

- Allmueskolelærere ikke høyt lønnet, ikke høyt ansett, ble lokket med et løfte om å slippe militærtjeneste (dersom man jobbet i 7 år)!
- Vanligst skoleform: omgangsskole.
- Men fastskoler ved gruver, jernverk ol.
- Byene: fåtallet av barna bodde her.
Latinskole og borgerskoler.
- Fattigkommisjonene etablerte skoler – såkalte fattigskoler
- 1848: lov om allmueskoler i byene (skoleplikt for barn i byer, 109 år etter barna på landet!)

Borgerskoler

- Borgerskapet i byene etablerte egne skoler fra 1780-tallet
- Trondhjems borgerlige realskole – 1784
- Fag: religion, regning, historie, geografi, tegning
- Gutter: tysk, engelsk, fransk, matematikk, bokholderi, deklamasjon, brevskrivning, navigasjon
- Jenter: søm og andre liknende fag
- Populære skoler – flere elever enn latinskolene.

Skolene fram mot 1860

- Latinskolene, håndverksopplæringen og borgerskolene etter europeisk mønster
- Allmueskolen skiller seg ut – allerede på 1700-tallet ble skoleplikt innført –
- noe som førte til at det var lite analfabetisme i Norge ca 1800 (sett i en europeisk sammenheng)
- Men: ikke mulighet for å ta høyere utdanning i Norge før i 1811 (undervisning fra 1813).

Mot enhetsskolen: 1860-1940

- Allmueskolen blir en felles barneskole under navnet **folkeskole**
- **Middelskolen:** den tidligere borgerskolen
- **Gymnas:** flere linjer basert på borgerskolen

- *Latinskolen* ble lagt ned, men fortsatte som linje på gymnaset.

To viktige lover:

- **Allmueskoleloven av 1860:** undervisning i faste skolehus, strengere krav til lærerne (godkjent utdannelse fra seminar eller lærerskole)
- **Folkeskolelovene av 1889:** utvidelse av skoletiden, innføring av flere fag, skolestyret velge selv en leder (tidligere var presten selvskreven leder)

Allmueskolen blir Folkeskolen

- Tiltak:
  - Utvidelse av fagkretsen
  - Utvidelse av undervisningstiden
  - Bedre skolehus
  - Styrking av lærerens utdanning og lønnsforhold
  - Bedring av undervisningsmetodene
  - Større ansvar til staten og mer makt til demokratiske krefter
  - Etablering av abnormskoler og skolehjem

Utvidelse av fagkretsen

- Sang, gymnastikk, tegning, sløyd, håndarbeid
- 1863: *Læsebok for Folkeskolen og Folkehjemmet* (Stiftsprost P.A.Jensen)
  - lesebok med innhold av allmenn karakter
  - sagn, eventyr, rim, regler, utdrag fra skjønnlitteratur, fagartikler og allment orienterende innhold
- 1890-åra: Barnebok fra Nordahl Rolfsens (med illustrasjoner)
  - nasjonal allmenndannelse, norsk historie
  - dominerende lesebok fram til andre verdenskrig

Utvidelse av undervisningstiden

- I 1860 (landet): 9 uker årlig, 6 dager, 6 t/dagen (324 årstimer)
- Byene: 40 uker i året (960 småskole/1200 storskole)
- Stort fravær: Familie vs Skole - barnas arbeidskraft (fattigdomsproblem – ikke by/land problem)

Bedre skolehus

- Monumentale bygg i byene (særlig i hovedstaden)
  - Samle barna på større skoler, klasseinndeling
- Landet – omgangsskole, men enighet om at faste skolehus var positivt:
  - Innredning og utstyr
  - Uten forstyrrelser
  - Læreren herre i eget hus
  - Motstand: foreldre miste kontroll med hva barna lærte + høyere skatter (naturalhushold)

Styrking av lærerens utdanning og lønnsforhold

- Seminarer – de første lærerskolene.
- Utdannede lærere = bedre lønn, lærergård (bolig med jordstykke)
- Lærer og Klokker
- Organiserte seg i lærerforeninger og var deltakere i offentlig foreningsliv
- Mot slutten av 1800-tallet: lærerinnene
- Omtrent 1900: lærerskole, 3årig utdanning (4årig i 1938- lærerskoleloven)

Bedring av undervisningsmetodene

- Inspirert av tysk pedagogikkprofessoren Herbart sin 4-trinnsversjon:
  - Presentasjon: introduksjon av det som skal læres
  - Assosiasjon: knytte det nye til det velkjente
  - System: gjennomgå det nye grundig og systematisk
  - Metode: elevene øver på det nye
- Disiplin: mot slutten av 1800-tallet: begrenset fysisk straff. I så fall protokollføres

Mellomkrigstida

- Reformpedagogikk (fra Europa/Amerika):
  - Eleven i sentrum (ikke pensum)
  - Menneskelig utvikling (ikke kun bøker og intellekt)
  - Elevene undersøke selv - arbeidsskoleprinsipp (ikke pugging og hukommelsesarbeid)
  - Samarbeid (ikke individuelt arbeid)
  - Lærer – en arbeidsleder (ikke en autoritær kontrollør)
- Nedfelt i Normalplan 1939 (ny læreplan for folkeskolen, som pga. krigen ble utsatt, men ble realisert på 1950-tallet)

Større ansvar til staten og mer makt til demokratiske krefter

- 1850: kirken bestemte over – folket betalte for – allmueskolen.
- 1860: skoledirektør – den øverste ansvarlige for skolen (og de var stort sett teologer)
- 1889: valgte medlemmer inn i skolestyret
- Forståelse av at folket selv burde styre skolen (bla. V)
- Politikere tok mer interesse av skolens utvikling
- Sunnhet: skoleleger, skoletannleger, feriekolonier, helseopplysning, idrett etc

Etablering av abnormskoler og skolehjem

- 1825: egen skole for døve i Trondhjem
- 1867: egen skole for blinde i Trondhjem
- 1876: åndssvakeinstituttet i Kristiania
- 1881: abnormskoleloven: skulle sikre at staten gav funksjonshemmede elever et skoletilbud
- Redningsanstalter/Skolehjem: hjelpe barn som hadde uegnede foreldre. Fokus: kjærlighet, arbeid og gjennomtenkt organisering (=hardt regime).

Middelskole og Gymnas

- Middelskole (mellom folkeskole og gymnas)
  - Varte til 16-års alder
  - Åpen for jenter og gutter
  - Moderne allmenne fag
  - Kvalifiserte for mange av arbeidsoppgavene i det nye næringslivet
- Gymnas (16-19 år):
  - Moderne fagkretser
  - Stor strid om latinlinja (og latinens viktighet)
  - Forberedelse for akademiske studier

Yrkesretta skoler 1860-1940

- Landbruksskoler (skogsdrift, hagebruk, meieridrift ol)
- Husholdningsskoler
- Tekniske aftenskoler (opplæring i jobb, teoretisk på kveldsskole – svennebrev etter 3 år)
- Handelsskoler
- Sykepleierutdanning
- Sjømannsskole

Folkehøgskoler

- 3 varianter:
  - 1) «ekte» folkehøgskolene – grundtvigiansk kristendomsforståelse, nasjonale/bonderomantiske
  - 2) Kristne organisasjoner laget egne «ungdomsskoler» preget av konservativ kristendomsforståelse
  - 3) Politisk konservative krefter etablerte noen skoler, amtsskoler.
- Bygd som internat (gjerne på landsbygda)
- Storhetsperiode 1860-1940

Framhaldsskoler/Fortsettelsesskoler

- Framhaldsskoler (landet) - Fortsettelsesskoler (by)
- Bygget på den 7årige folkeskolen (og for de elevene som ikke skulle ta videre utdanning)
- Særlig god utdanning for jenter
- Fagkrets: praktisk innslag, men av allmenn karakter uten å sikte inn mot konkrete yrker
- Gav en generell videre opplæring etter folkeskolen.

Viktige trekk 1860-1940

- Alle barn fikk en viss skolegang med allsidig fagkrets
- Hva menes med enhetsskole:
  - få private skoler
  - tilnærmet felles lærestoff
  - differensiering først etter folkeskolen (skoler, ikke faglig nivå)
  - nasjonsbygging
- Enhetsskole – fordi:
  - fattig land med spredt bosetting – for kostbart med parallelle skoler rundt om
  - svake akademiske tradisjoner
  - ung nasjon – skolen trengtes i nasjonsbyggingen
  - sterke demokratiske tradisjoner og svak overklasse i motsetning til andre land

1940-1945

- Etter 9.april 1940 ble mange av skolene stengt resten av skoleåret - Artiumskullet 1940 fikk sitt vitnemål uten eksamenskarakterer
- Mange lærere med i motstandskampen
- Skolene under krigen måtte klare seg som best de kunne, med knappe ressurser.

Skolene måtte klare seg som best de kunne under krigen

Di får håpe det går an å få sløydeskolen i gang da.²⁰
bemerket skolestyrets formann da underleg med i høst var
på vei til Lysvold for å begynne sløydeskolen.
Mangelfullt utstyr. Danskeltig å få kjøpt snekkematerialer.
Men guttene syntes det var flotte saker og mer enn bra
nakk alt sammen. Slik interesse og arbeids tempo får en
neppe se i noe annet fag i skolen. Heller ikke så rask
framgang i ferdighet.

1945-1976

- 1950-årene: å få landets skoler opp til samme standard som i byene (med tanke på en felles niårig grunnskole)
- 1960-årene: bygging av ungdomsskoler
- 1970-årene: inkludering av de funksjonshemmede
  - Dyrt med spesialskoler, kunne de inkluderes i vanlig grunnskole? Virkning fra 1976.

En niårig skole

- Store forskjeller by og land: i byene store sentraliserte skolebygninger, på landet små skolestuer spredt rundt om.
- 1950-årene: å slå sammen skolekretser og bygge ny skole på et sentralt sted
  - Flere undervisningstimer
  - Flere fag
  - Bedre klassedeling
  - Lærere med spesialutdannelse
- Motstand i 1960-årene
- Folkeskolen ble underlagt felles lov i 1959.

Ungdomsskole – forsøk 1950-1974

- Linjedelt ungdomsskole
  - Allmennteoretisk linje
  - Allmennpraktisk linje
- Differensiering med kursplaner og valgfag
  - Lærestoff i norsk, matematikk, engelsk var i 3 vanskelighetsgrader – tilpasset eleven
- Grunnskolelov 1969 – ingen bestemmelser om struktur skulle avgjøres i læreplanen
- Mønsterplan 1974 (M74): sammenholdte klasser, felles pensum men valgfag

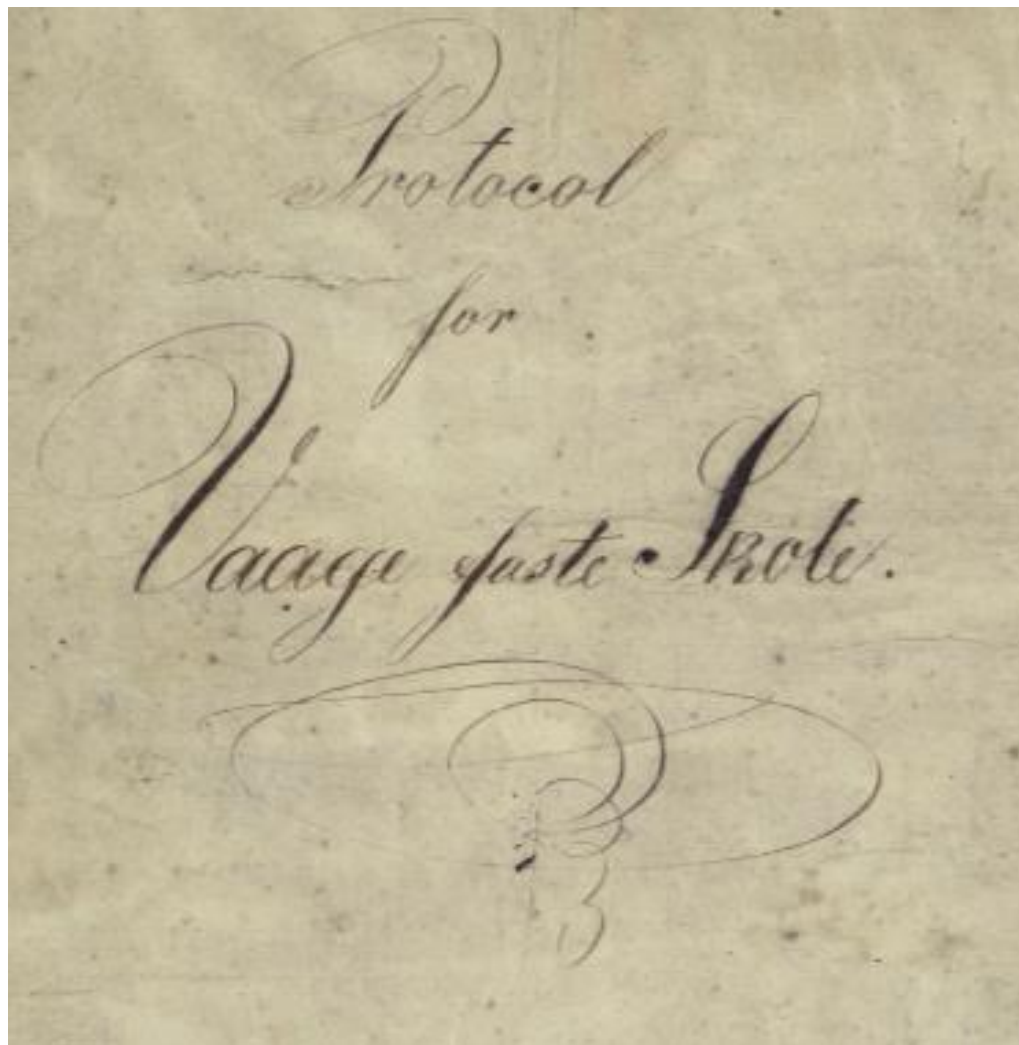

Én videregående skole

- Arbeid med å samordne til én videregående skole fra 1950-tallet
- Lov om videregående opplæring vedtatt i 1974.
- Én videregående skole med flere studieretninger (for eksempel allmennfaglig, husflids- og estetiske fag, håndverks- og industrifag), men i praksis ble det en eller to studielinjer pr. videregående skole.
- Nye læreplaner
- Fagplaner bygd opp på tre nivåer: grunnkurs, videregående kurs I, videregående kurs II.

Oppsummering

- Allmueskole – Folkeskole – Barneskole
- Borgerskole – Middelskole – Ungdomsskole
- Borgerskole – Gymnas – Videregående skole (inkludert de yrkesfaglige skolene)

Arkivskapere

- Skolekommisjon (1741, føre tilsyn med skolene i bygda, fastskole/omgangsskole, hvor og når det skulle være skole, utligne skoleskatt)
  - I noen grad var dette arbeid som også fattigvesenet tok seg av, altså fattig- og skolekommisjon/sognekommisjon.
- Skolestyret (Videreføring av skolekommisjonens arbeid)
- De enkelte skolene (her finner vi skoleprotokollene)

Skolestyret

- Har egne arkiver som omhandler det administrative omkring skolene, blant annet finner vi opplysninger om skolekretser, sammenslåing av skolekretser mv.
- Møtebøkene kan lånes ut, men i de aller fleste tilfeller gjør vi oppslag i materialet fra skolestyrene.

Skoleprotokoller

- Stort sett underlagt 60-års klausul, men det finnes mange unntak
- Kan finne informasjon om: Navn, fødselsdato, når opptatt i skolen, foreldre, bosted, andre ting som f.eks. flytting, sykdom mv. Men også fravær og karakterer.
- De fleste skoleprotokollene er bevart fra slutten av 1800-tallet, men vi vet at mye har gått tapt
- Fylkesarkivet har digitalisert noen protokoller, se: www.farkiv.no

Finnes flere protokoller..

- Skoleprotokoll (opplysninger om navn, alder og navn på foreldre for hver elev. I tillegg inneholder den elevens karakterer i hvert fag)
- Skoledagbok (også navn og alder på hver elev, men her er det imidlertid elevens oppmøte og eventuelle merknader som er registrert)
- Avgangsvitnesbyrdprotokoll/Eksamensprotokoll (vitnemålskarakterer)